

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

*У статті зроблено короткий аналіз основних точок зору на проблему функціонування національної культури в умовах глобалізації, а також шляхів розв'язання суперечностей в цьому процесі.***Вступ**

Актуальність дослідження та прогнозування шляхів розвитку національної культури в умовах глобалізації не викликає сумнівів. Існуюча ситуація глобалізації економіки породжує передумови глобалізації в сфері культури, що, в свою чергу, створює конфліктні ситуації у міжнаціональних відносинах як в окремо взятих державах, так і на міждержавному рівні.

Аналіз публікацій

Рівень дослідження проблеми досить об'ємний, оскільки, по суті, це один із найгостріших аспектів сьогоденного буття цивілізації та її майбутнього. Відбуваються симпозиуми, конференції, «круглі столи», де провідні філософи, соціологи, культурологи, психологи, політологи, правознавці обговорюють нинішню ситуацію і, головне, яким чином вона повинна розвиватися, щоб сприяти гуманістичному розв'язанню можливих конфліктів.

Один із останніх «круглих столів» «Єдність світу і різноманіття культур» відбувся за участю провідних українських та російських вчених. Від України цю проблему обговорювали М. Попович, О. Онищенко, А. Конверський, С. Пролєєв, О. Білий, В. Малахов. Думка російських вчених була репрезентована поглядами А. Гусейнова, В. Лекторського, Б. Пружиніна, М. Степанянц, М. Громова. Думка названих вчених є найбільш авторитетною у цій сфері досліджень на теренах СНД. Безумовно, величезна увага процесам глобалізації приділяється у світовій науці, зокрема в англійськомовних регіонах (Р. Робертсон, Дж. Ритцер, Сейла Бенхабіб, С. Хантінгтон тощо).

Постановка мети

Мета пропонованої статті – аналіз існуючих точок зору з проблеми та гіпотетичного бачення шляхів розвитку національної культури в умовах глобалізації.

Основна частина

Термін «глобалізація» з'явився в 1990-і роки і, власне, з тих пір в науковому світі ведеться пошук відповіді, що собою являє глобалізація (в чому полягає її сутність), яким чином її процеси впливають (і вплинуть в подальшому) на людину і людство, а головне, який обрати шлях розв'язання назрілих проблем, оскільки це детермінує долю всього людства. Дійсно, світ вступив у надзвичайно важливий етап свого розвитку, вважає частина вчених: «у наш час відбувається перехід від розрізнених країн і народів до історії людства як єдиного цілого. Цей перехід і є сутністю процесу глобалізації» [5, с.56].

Але цю точку зору розділяють не всі. В. Федотова стверджує, що є помилковим розуміння сутності глобалізації як соціокультурного процесу

становлення єдності людства; більш точну характеристику дає термін англійського соціолога Р. Робертсона «глокалізація», що характеризує нерозривність глобального і локального (глобалізація економіки і локалізація культур) [11, с.45].

Глобалізація породжує величезне коло питань, із якого в даному дослідженні приділяється увага аналізу перспектив розвитку (чи занепаду) національної культури. Єдиного прогнозу (оптимістичного чи песимістичного) майбутнього національних культур як у філософів, так і у культурологів нині не існує. Заслугує на увагу аргументація перспективної розробки теорії культурно-історичного процесу на основі синергетичного підходу. Її представники стверджують, що в ході глобалізації швидкими темпами відбувається уніфікація культур, а на початок ХХІІ ст. вийдуть із обіходу до 9/10 із існуючих нині декількох тисяч мов [5, с.58]. Зазначається, що у відповідь на глобалізацію й уніфікацію культур заявляють про себе націоналізм, етнічний патріотизм, антиамериканізм. Це призводить до конфліктних міжнаціональних ситуацій. Одним із засобів нейтралізації суперечностей є орієнтація на співіснування різних культур, в основі якого є діалог, толерантність, з приводу чого у філософській літературі розгорнулася ціла дискусія. В. Лекторський вважає, якщо толерантність трактувати як самозамкнутість, то практично – це шлях до конфронтації, власне, це те, що толерантність прагне попередити. Інше тлумачення толерантності він пов'язує з сучасним мультикультуралізмом: «Але і мультикультуралізм також можна розуміти по-різному. Починаючи з того, що кожна культура замкнута в собі..., а якщо одна культура значно поступається іншій..., то мультикультуралізм може виглядати як лицемірний лозунг збереження статус-кво..., тобто – це створення своєрідних культурних гетто. Але є й інша сторона, і з нею також пов'язані реальні й гострі проблеми. Кожна культура розглядає свої базові цінності в якості універсальних (якщо вона припиняє це робити, вона просто зникає як самодостатня культура). А це означає, що вона не бажає, щоб її просто терпіли. Вона схильна нав'язувати свої культурні цінності іншим. А це може привести тільки до культурної і цивілізаційної конфронтації» [3, с.5]. У цілому філософ робить умотивований процесами глобалізації висновок, що різноманіття культур буде нівелюватися, хочемо ми цього чи ні: «Якщо не зникати повністю, то значно зменшиться, стає менш різноманітним. Зараз ідеї космополітизму стають все більш популярними... Наприклад, відомий німецький соціальний теоретик

Ульріх Бек пише, що майбутнє за космополітизмом, ... є прихильники цієї ідеї» [3, с.4].

Розглядаючи глобалізацію як глибинний процес перетворення різноманітного світового соціального простору в єдину глобальну систему, де безперешкодно взаємодіють інформаційні потоки ідей, цінностей і їх носіїв, а також капітали, товари і послуги, стандарти поведінки і люди, що призводить до заміни традиційних культур примітивними зразками масової культури в масштабах цієї планети, дослідники відзначають: «... масова культура набуває все більшого поширення у сучасному світі. Властива їй експансіоністська спрямованість отримує нові можливості з появою масових комунікацій, де вирішальну роль відіграють супутникове телебачення та Інтернет, які всебічно сприяють обміну науковими ідеями, розвитку освіти, встановлення і поглиблення міжнародних і міжособистісних контактів...» [9, с.114].

Загрозу Л.П. Саракун вбачає в тому, що імідж масової культури, який розповсюджують західні, насамперед американські ЗМІ по всьому світу, справляє деморалізуючий вплив на свідомість та поведінку, породжує людину маси, провідними характеристиками якої є відсутність глибоких і всебічних інтересів, нерозвинена емоційна сфера, конформізм, прагнення бути таким, як і всі, агресивність... Глобальні інформаційні мережі сприяють уніфікації особистості, загрожують психічному здоров'ю людини, деформують свідомість шляхом інформаційних маніпуляцій, що призводить до депресивних станів, звуження соціальних зв'язків, скорочення міжособистісного спрямування. Цивілізований світ не сприймає, чинить супротив таким процесам в обличчі національних і регіональних культурних еліт [9, с.113-115].

Це певною мірою засвідчує, що процесам глобалізації культури протистоять процеси глокалізації, що вписується в діалектику як вчення. «Згідно з її практиками і законами, рушійною силою багатьох процесів є іманентно притаманні їм протиріччя, кожна сторона яких має протилежністю «своє інше»... Повторивши ці уроки діалектики, універсальне ми пов'язуємо зі «своїм іншим» – партикулярним, глобальне з локальним, багатоманіття культур з їх єдністю...» [11, с.46]. У методологічному плані зауваження В. Федотової досить принципове. Дійсно, у світі процеси відбуваються взаємопов'язано. Як справедливо зауважив В. Лекторський: «В історії людства завжди були певні форми єдності різних культур. Культури взаємодіяли, об'єднувалися, синтезувалися і розходилися. З іншого боку культури завжди були різноманітними. Існує класичне формулювання: єдність в різноманітності, різноманітність в єдності...» [3, с.4].

Така ситуація породжує необхідність пошуку взаєморозуміння, діалогу культур. В. Меджуєв стверджує: «Діалогічне відношення – це завжди відношення рівності між культурами, в силу якого будь-яка з них має шанс стати «моєю культурою», а межа між тим, що я вважаю своєю культурою на відміну від чужої, визначається виключно моїм особистим вільним вибором» [8, с.70]. Базовим принципом для такого співіснування в умовах

цивілізації є вільний індивід. У таких умовах передбачається не ліквідація різних культур, а вільний доступ до кожної із них з боку тих, хто цього побажає. Це перекликається з точкою зору американського культуролога Сейли Бенхабіб, яка заявляє, що теоретик демократичного спрямування визнає, що у зрілих суспільствах політичне інкорпорування нових груп може призвести до гібридизації культурної спадщини на обох полюсах. Власне, мова йде про те, що демократичне інкорпорування і збереження спадкоємності культур можуть і не бути взаємовиключаючими. Сама ж Сейла Бенхабіб ставить поширення демократичної участі й рівність вище збереження культурних особливостей [8, с.72].

І все ж більшість дослідників схильні вважати, що одним із ефективних шляхів подолання напруги в полікультурних країнах та активізації процесу демократизації є мультикультуралізм, що базується на міжкультурному діалозі, у межах якого відбуваються контакти, спілкування, відносини як між носіями різних культур, так і самих культур, або ж їх елементами. Мультикультуралізм означає співіснування в єдиному політичному суспільстві кількох культурних груп, які бажають і, в принципі, здатні відтворювати свою специфічну ідентичність. Таке визначення є дескриптивним або описовим. У дескриптивному розумінні більшість сучасних країн є мультикультурні [2, с.97].

З нашої точки зору, на даному етапі мультикультуралізм, який філософи, політологи, правознавці визначають як ідеологію та політику, є для сучасних держав одним із найгуманніших шляхів розв'язання проблем в умовах існування різних культурних форм не лише в одній країні, а й у світі: «...це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визначення культурного різноманіття; культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і на державному рівні» [2, с.97].

Безумовним є те, що мультикультуралізм виконає свою гуманістичну функцію, якщо він заснований на загальнолюдських цінностях, на принципах рівноправного співіснування різних культурних форм, а також на піклуванні держави про права, гідність і добробут усіх її громадян незалежно від їх віри, мови, етнічного походження... Згідно з нормативним підходом, для сучасних суспільств докладання зусиль для сприйняття матеріальному й духовному розквіту різних культурних груп, а також поваги до їх ідентичності є виправданим і необхідним» [2, с.97].

Оскільки розвиток людства досить складний і суперечливий процес, безпідставно вважати, що сповідуючи ідеологію мультикультуралізму, можна вибудувати безхмарне співіснування різних культур як в одній країні, так і у світі. На цей процес впливають різноманітні чинники: рівень національної свідомості, міграція населення, майнове розшарування, проблеми мови, масова культура, правове забезпечення співіснування різних культур, віра тощо. У цих умовах важко створити

безконфліктність, певну гармонію міжнародних відносин. Суттєвою особливістю є те, що світ став нагадувати глобальну триаусну структуру, рівні якої складають країни постіндустріальні, індустріальні та доіндустріальні. Країни першого типу сконцентрували свої зусилля на створенні, застосуванні та розповсюдженні знань, менеджменту, програмного забезпечення, освіти, масової культури, медичних, фінансових та інформаційних послуг [6, с.51], що в певній мірі «підпорядковує», тисне на подібні зусилля двох інших соціально-економічних систем (індустріальної та доіндустріальної), можливості яких більш обмежені. Але навіть США (потужна постіндустріальна країна) мають проблеми міжкультурного характеру. Одна із них – це розширення прірви між космополітичною ідентифікацією еліт та схильністю нації до традиційної ідентичності, зростання космополітизму американських еліт призводить до того, що сучасну Америку вже неможливо назвати представницькою демократією, оскільки з багатьох питань, особливо тих, що стосуються національної ідентичності, думка обраних лідерів не збігається з думкою народу в цілому. «Цих людей, – пише політолог С. Хантінгтон, – котрих називають «даоськими хлопчиками», «золотими комірцями» і «космополітами», об'єднують нові концепції глобальної пов'язаності. Міжнародна спільнота, на їхню думку, морально перевершує спільноту національну, націоналізм для них є злом, національна ідентичність – підозрілим явищем, а національні інтереси – протизаконними. І це при тому, що пересічні американці, на думку вченого, завжди були й досі залишаються однією з найбільш патріотичних націй світу [6, с.52-53].

Інший виклик американському суспільству «характерний тим, що мексиканці та інші іспаномовні меншини нині не поспішають прийняти англосаксонське політичне кредо, а тим більше оволодівати англійською мовою. Навпаки, вони прагнуть отримати всі права і привілеї американського громадянства, зберігши при цьому «латинську ідентичність»... Вони не збираються адаптуватись до англо-протестантської культури і прагнуть створити автономну іспаномовну спільноту на території США» [6, с.52].

Аналогічні проблеми притаманні практично усім багатонаціональним державам, включаючи Україну. Щоб знайти справедливий (гуманістичний) варіант узгодження інтересів міжнародних культур в межах держави, необхідно вибудувати систему відносин, засновану на взаєморозумінні. У країні, де певна нація складає більшість (наприклад, в Україні), об'єктивно формується не лише етнічна ідентичність, а й громадянська як більш широка спільність в багатонаціональній країні. Це дозволяє піднятися над вузько етнічними інтересами. Формування громадянської свідомості, солідаризації з цінністю людської гідності, свободи і відповідальності, поваги до індивідуального вибору можуть стати цементуючим фактором державної (громадянської) і етнічної ідентичності, зробивши державну ідентичність привабливою для всього населення країни.

На даний момент в Україні немає підстав говорити про співпадання громадянської та етнічної

ідентичності, вважають дослідники проблеми В. Кремень та В. Ткаченко. «Чи навчить нас бодай чомусь американський досвід? Чи знову гратимемося у свою національну забаву – наступатимемо на граблі? Проблеми у нас постали практично в тому ж ключі (що і в США): наші хлопці-олігархи так захопилися процесом приватизації, що повністю забули про важливу функцію національної буржуазії – формування системи національних цінностей і пріоритетів. А тим часом розвивається грань між розумінням «добра» і «зла», «правди» і «кривди». До жорсткого правового коридору ми ще й не наблизилися. І не так за браком належного законодавства, як через недотримання чинних законів. Відтак рівень довіри до влади зашкалює найнижчі показники. Тривалі й штучно заплутувані дискусії щодо національної ідеї так і не дали відповіді на питання: «Ким ми були? Ким є сьогодні? Чого прагнемо в майбутньому?» [6, с.53].

Саракун Л.П. Зазначає, що культура України віддавна наражається на ризик послідовної втрати національнокультурної ідентичності, а позиції її витісняються ерзацами масової культури. Хоча в українському типові масової культури це проглядає ще й у набутті рис третинності й наслідування. Державна стратегічна політика України у питаннях національних форм культури й досі залишається тільки декларативною. Вона «ходить» навколо абстрактної пропаганди духовності, а вимоги піднести традиційні зразки культури до сучасного рівня обертаються їх підведенням під іноземні штампи [9, с.117].

Більше 15 років вчені та законодавці України прагнуть розробити програмний документ, щоб закласти підвалини розвитку демократичної моделі державної етнопонаціональної політики.

Вчені Інституту держави і права імені В. Корецького НАН України розробили «Концепцію державної етнопонаціональної політики в Україні» (проект). У документі зафіксовані принципи етнопонаціональної політики, основні напрями у політико-правовій, соціально-економічній, культурно-гуманітарній сферах та сферах зовнішньої й міграційної політики. «Концепція державної етнопонаціональної політики в Україні» передбачає подальше вдосконалення чинної законодавчої бази державної етнопонаціональної політики та напрацювання нових нормативно-правових актів з метою гармонійного й адекватного правового регулювання етнопонаціональних відносин в Україні.

Також зазначається, що основним завданням державної етнопонаціональної політики є створення незалежних умов для забезпечення рівноправних відносин між представниками української нації, національних меншин та етнічних груп, які проживають в Україні, утвердження атмосфери толерантності, міжетнічної згоди в українському суспільстві, забезпечення рівних можливостей в економічній, соціальній, політичній та культурній сферах суспільства для всіх її громадян незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак [7, с.69].

Висновки

Думається, що нарешті державна стратегічна політика зробить необхідні кроки для втілення в життя таких бажаних рівноправних міжнаціональних відносин у всіх сферах: економічній, соціальній, політичній та культурній, відповідно Україна займе гідне місце у світовій культурі.

Список літератури

1. Горбунов Є. Геополітичні закономірності розвитку глобального світу / Є. Горбунов, С. Возняк, О. Соловей // Політичний менеджмент. – 2010. – №2. – С. 156-165.
2. Дрожжина С. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти / С. Дрожжина // Політичний менеджмент. – 2008. – №19. – С. 96-106.
3. Единство мира и многообразие культур (материалы «круглого стола» украинских и российских философов) // Вопросы философии. – 2011. – №9. – С. 3-33.
4. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств / В. Євтух // Політичний менеджмент. – 2009. – № 3 (36). – С. 3-13.; №4 (37). – С. 14-27.

5. Кармин А. Философия культуры в информационном обществе: проблемы и перспективы / Кармин А. // Вопросы философии. – 2006. – №2. – С.52-61.

6. Кремень В. Україна: сучасне майбутнього, сучасне минулого / В. Кремень, В. Ткаченко // Політичний менеджмент. – 2008. – №3. – С.51-61.

7. Кресіна І. Концепція державної етнонаціональної політики України (Проект) / І. Кресіна, Л. Лойко, В. Явір // Політичний менеджмент. – 2010. – №2. – С.65-72.

8. Межуев В.М. Диалог как способ межкультурного общения в современном мире // Вопросы философии. – 2011. – №9. – С.65-73.

9. Саракун Л.П. Основні тренди розвитку культури в умовах глобалізаційних трансформацій / Л.П. Саракун // Філософські обрії. – 2008. – №19. – С.111-123.

10. Соловьева А.Н. Культурные различия как основа этнической идентичности в контексте глобализации / А.Н. Соловьева // Мир психологии. – 2009. – №3. – С.23-34.

11. Федотова В.Г. Единство и многообразие культур в условиях глобализации // Вопросы философии. – 2011. – №9. – С.45-53.

А.П. Шибітченко, Я.Є. Блоха

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье сделан краткий анализ точек зрения на проблему функционирования национальной культуры в условиях глобализации, а также путей решения противоречий в этом процессе.

A. Shebitchenko, Y. Blokha

THE NATIONAL CULTURE DEVELOPMENT UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

A short analysis of different points of view concerning the problem of national culture functioning under conditions of globalization and the ways of resolving conflicts in this process is made in the article.